

Blanka Karlsson: Odbojová skupina Čechů ve Švédsku v době 2. světové války

Psal se rok 1998 a v Praze se konal první kongres zahraničních Čechů ve dnech 28. 6. – 4. 7. Každý kongres v České vlasti i jinde považuji za vítanou příležitost předložit výsledky svého bádání ve Švédsku, jak já říkám – na oltář vlasti. A prameny potom předat do Národního archivu v Praze – na oltář vlasti. Tenkrát v roce 1998 jsem odevzdala 5 příspěvků na výběr do antologie kongresu. Jeden z těchto pěti textů byl na téma předkládaného příspěvku, který zapadá do tématu celého kongresu – zahraniční Češi aktivní a významní dříve i dnes spolu s Komenským a dalšími ve spojení s okupovanou vlastí i s exilovou vládou.

Komenský ukázal cestu k původně přísně tajným dokumentům ve stockholmském městském archivu...

Odbojová skupina českých emigrantů se skládala mj. z následujících osob: Josef Paul Hodin, Vladimír Vaněk, Walter Taub, Miloslav Leodegar Doležel. Jména Hodin a Vaněk zní zde v prostorách Senátu Parlamentu ČR již potřetí. Dříve v roce 2010 a v roce 2011 v souvislosti s Komenským. Hodin a Vaněk napsali kvalitní díla o Komenském, a tak byli všude v mé literatuře citováni, navzdory tomu, že tato dvě jména v běžné komeniologické literatuře nejsou.

Josef Paul Hodin (1905-1995) – kunsthistorik a kritik umění. Syn fotografa Davida Hodina a jeho manželky Rosy. V Praze vystudoval práva, filozofii, dějiny umění a v roce 1929 byl promován na doktora práv. V roce 1931 vykonal v Praze na vojně důstojnické zkoušky a potom studoval dějiny umění na akademiích v Drážďanech, Berlíně a podnikl studijní cestu do Paříže. V roce 1935 se usadil ve Švédsku, rok nato se oženil se Švédkou, ale manželství se později rozpadlo. Hodinovo rozsáhlé dílo z let cca 1939-1972 se týká významných umělců i jiných osobností: je to např. kniha o Komenském ve švédštině *J. A. Comenius och vår tid, Stockholm 1944, biografie Isaac Grünevald, Stockholm 1949, Kafka und Goethe, London 1969, Emilio Greco, Bath 1971* a další tituly.

Vladimír Vaněk (1895-1965) diplomat, major československé armády, spisovatel a umělec. Syn velkoobchodníka Vladimíra Vaňka a jeho ženy Sofie. Po ukončení reálky a obchodní akademie dostal práci jako praktikant v otcově firmě v Praze. V roce 1914 odcestoval do Kyjeva a po vypuknutí války se přihlásil jako dobrovolník do českých legií. V roce 1916 dostal od legií různá pověření a cestoval do Londýna, Paříže a Říma, kde se stal majorem československé armády. Po válce se v roce 1919 vrátil do Prahy, opustil vojenskou kariéru a stal se diplomatem. Od roku 1921 vojenským atašé ve Stockholmu, v roce 1923 v Linzi, v letech 1924-1929 v Paříži, kde vystudoval vysokou školu oboru politiky a mezinárodního práva. V roce 1939 se vrátil do Švédska. V roce 1940 byl spoluzakladatelem firmy AB Folkfilm a v letech 1940-41 zástupce firmy Junex Exportbolag. Vaňkovo dílo je psáno pod pseudonymem Valdemar van Ek: např. *Prince Eugene, Praha 1938, román Země*

krvácí a země kvete pod švédským titulem *Jorden blöder – Jorden blommar, Stockholm 1943* a Českou knihu povídek, N. Y. 1965.

Vaněk byl přesvědčen, že nejlépe pomůže rodné zemi z neutrální půdy, kde má spoustu přátel. Jeho neuvěřitelně dobře informovaná síť ve Švédsku, to byla dlouhá řada spolupracovníků, opírající se o dlouholetá přátelství s mnoha významnými osobnostmi, jako Amelie Posse-Brázdová, králův bratr princ Eugen, švédští šéfredaktoři, ministři, ale i vlivní přátelé v zahraničí, s nimiž si Vaněk dopisoval, jako např. švédští vyslanci ve Španělsku, Švýcarsku aj. zemích. Vaňkova činnost spočívala v pravidelném zasílání zpráv exilové vládě do Londýna, jakož i cestování agenta Vaňka pod různými krycími jmény. Výše uvedená firma Svenska Folkfilm byla krycím podnikem založeným za účelem udržování kontaktů s Evropou formou dovozu a vývozu filmů. Vaňkovy zprávy se týkaly např. situace v protektorátu, situace v Německu, v okupovaných zemích, ve Skandinávii atp. V době od srpna 1941 do března 1942 odvyšl Vaněk do Londýna přes 500 depeší.

Neutrální Švédsko bylo pod neustálým tlakem Němců a v zemi spolu zápolily dva směry: pro a proti-nacistický. K Vaňkovu zatčení proto muselo dříve nebo později dojít. Vaněk a Hodin byli zatčeni ve Stockholmu dne 17. března 1942 v 10.00 hodin a odvezeni do vyšetřovací vazby. Současně s nimi ještě další osoby – novinář Walter Taub a major Miloslav Doležel. Obžalováni z odboje proti Německu na půdě neutrálního Švédska, které jako takové nechtělo být vtaženo do role aktivního hráče ve válečných sporech. Hodin v protokolu prohlásil, že nikdy nebyl členem politické strany a nezajímá se o politiku. Jeho názor na současné konflikty ve světě je humanisticko-demokratický. Válku považuje za hroznou tragedii. Vaněk se přiznal, že od srpna 1941 do března 1942 opatřoval sdělení o válečných a politických vztazích zde v zemi a v zahraničí a zároveň předal vše dále telegramem, poslaným tajně československé vládě v Londýně. Vaněk je vinen tajnou odbojovou činností vojenského a politického charakteru. Přes bývalého majora M. Doležela a za pomoci slečny Marie Kockum byly údaje propašovány v pásku na šaty a předány Vaňkovi. Hodin byl též angažován a je vinen. Taub v době od listopadu 1941 do února 1942 také spolupracoval, jakož i Doležel, který v prosinci 1941 převzal od Marie K. zde jmenovaný pásek a věděl, že má obsah. Marie předávala pásek určité osobě v Praze. Byla obžalována, ale později zproštěna viny.

Proces trval od 22. 4. do 22. 7. 1942. Nutno zdůraznit, že obžalovaní nic nezapírali, např. Hodin v protokolu napsal motiv činnosti – pocit povinnosti a lásky k vlasti, humanistické důvody a osobní přesvědčení, že tato odbojová činnost je interního českého charakteru, aniž by se dotýkala švédských zájmů. Vaněk dostal dva roky nucené práce, Hodin pět měsíců, Taub dva měsíce, Doležel tři měsíce. Švédský deník Dagens Nyheter vydal dne 23. 4. 1942 článek „Advokát Čechů požádal o zveřejnění“. Advokát Hugo Lindberg si zažádal zveřejnění procesu, tedy zveřejnění materiálu, aby se otevřeně ukázalo, že obžalovaní jednali tak, jak by jednal každý vlastenec z každé země. Nikdy neměli v úmyslu svým patriotismem poškodit švédské zájmy. Tajný proces by způsobil dojem, že Švédsko se má za co stydět. Takto si každý udělá úsudek sám.

Odvolání proti rozsudku vedlo k dalšímu rozsudku dne 25. 1. 1943: Vaněk dostal tři roky a šest měsíců nucené práce, Hodin deset měsíců. Další rozsudek dne 21. 4. 1943 nepřinesl žádné změny. Žádost o milost vedla k rozhodnutí vlády dne 21. 6. 1943: Vaněk odmítnut, Doležel a Hodin dostali trest podmíněně.

Hodin emigroval v září 1945 do Anglie, kde zemřel v roce 1995. Švédský deník Svenska Dagbladet vydal dne 21. 12. 1995 úmrtní oznámení s článkem o jeho životě a díle, avšak ani slovem se nezmiňuje o švédském procesu. Autor článku Lee Persson charakterizuje Hodina jakožto kunsthistorika a kritika, který hrál důležitou roli v moderním evropském umění. Hodinův přítel Kokoschka, o němž Hodin napsal šest knih, charakterizoval jeho fenomenální intuici jako umělecký roentgen. Hodin měl zvláštní postřeh pro skandinávský expresionismus. V Anglii působil Hodin jako tiskový atašé norské exilové vlády a oženil se s Angličankou Pamelou Simms. Dostal zaměstnání jako studijní ředitel Institutu současného umění v Londýně a zorganizoval první kurs ve Velké Británii v oboru dějin a umění ve vztahu k literatuře, hudbě a filosofii. V roce 1954 dostal první cenu v Benátském bienále kritiků umění. Tolik Perssonův článek. Z Hodinova pera vyšlo mnoho dalších významných děl, např. *The Dilemma of being modern* v roce 1956.

Hodinova výše jmenovaná kniha o Komenském začíná úvahami o boji mezi mocnými v historii lidstva. Autor cituje Masaryka a jeho pojetí demokracie, nastiňuje problémy, které vedly k válkám a popisuje Komenského jakožto odvážného a ušlechtilého člověka, jehož geniální duch chtěl svými pansofickými myšlenkami zlepšit svět. Kniha nepřináší fakta, která by český čtenář neznal. Český emigrant Hodin hledá u Komenského odpověď pro sebe a pro své čtenáře, protože je ve stejné situaci jako Komenský – sám v cizině a uprostřed války. Ještě před vydáním knihy se Hodin snažil o založení Komenského institutu ve Švédsku. Archivní dokumenty rukopisného oddělení Královské knihovny ve Stockholmu obsahují mj. protokol o založení Komenského institutu s datem 27. 3. 1943.

Vladimír Vaněk použil dobu ve vězení velmi užitečně: napsal výše jmenovaný román *Země krvácí – země kvete*, jehož geneze se uskutečnila za bílých nocí ve vězení díky pomoci přátel, včetně ředitele věznice, kteří mu opatřili stovky knih, rukopisů a dokumentů, aby načerpal fakta pro své dílo. Jeho děj umístil do třicetileté války jakožto příběh českého exulanta Jana Hřebíka z Boskovic z roku 1643, který sloužil ve švédském vojsku v domnění, že jeho rodná zem získá svobodu. (Stejně jako Komenský, který se dal do služeb Oxenstiernových v naději, že Švédsko pomůže české vlasti od habsburské nadvlády). Ředitel věznice četl Vaňkův rukopis na pokračování a přibíhal k němu do cely pro další napínavé čtení, které prožíval doma se svou paní. Povolil Vaňkovi i dřevorytecké náčiní, takže ke slovu přišel i Vaněk-spisovatel i Vaněk-umělec, který si sám svou knihu ozdobil vlastními dřevoryty. Vaňkovo dílo v úctyhodném počtu přes 600 stran s autorovými vlastními dřevoryty v počtu přes 60 mělo velký úspěch i ve Švédsku i ve vlasti, kde vyšlo také česky.

Vladimír Vaněk odešel ze Švédska jako generální konzul do Itálie a od ledna 1945 byl povýšen na vyslance. Po skončení mise v Itálii se v roce 1946 vrátil do Prahy, kde nastoupil na ministerstvu zahraničních věcí jako přednosta oddělení pro koordinaci

politického zpravodajství. Patřil k nejbližším spolupracovníkům Jana Masaryka. V roce 1947 začal psát jeho životopis. Krátce po komunistickém převratu Masaryk zemřel a Vaněk byl komunisty vyhozen z místa. Dostal od úřadu práce zaměstnání v prodejně Ferrometu v Opletalově ulici jako úředník. V prosinci 1948 se vystěhoval i s rodinou do Itálie. V Římě zastupoval různé švédské firmy, pomáhal českým exulantům, psal články, povídky, divadelní a rozhlasové hry. Zemřel náhle dne 6. října 1965. Jeho kniha o Janu Masarykovi vyšla až v roce 1994.

Walter Taub, narozen 18. 6. 1907 v Brně, syn generálního sekretáře Siegfrieda Tauba a jeho ženy Elišky. Svobodný, žijící ve Stockholmu, zaměstnán jako korespondent Československých novin v Anglii a USA. Po maturitě v Brně studoval filozofické obory v Dijonu ve Francii a potom práva v Praze. Zároveň se zabýval žurnalistikou a byl spoluzakladatelem jednoho politického a kulturního týdeníku. Studia práv nedokončil a přešel na divadelní dráhu. Dostal zaměstnání v německém divadle v Ostravě jako herec a režisér. Současně s tím studoval filozofii v Praze. Studia nedokončil. V letech 1927-1938 měl angažmá v divadlech v Berlíně, Vídni, Karlových Varech a v Praze. V roce 1938 se z politických důvodů zavřelo německé divadlo v Praze, kde byl Taub zaměstnán. Pokračoval ve své činnosti v rozhlase a filmu. 5. dubna 1939 opustil Československo a přes Polsko a Dánsko přijel do Švédska. Důvod odchodu z Československa byl v tom, že Taub jakožto předseda herecké odborové organizace hovořil několikrát proti nacismu. Ve Švédsku se usadil s rodiči, bratrem a snoubenkou. Pro začátek měli nějaký kapitál a od prosince dostal Taub podporu od české vlády v Londýně, později i od Československé tiskové kanceláře v Londýně a v New Yorku. Kromě toho obdržel peníze od News Chronicle v Londýně za práci pro ně vykonanou pro jejich korespondenty, která spočívala ve čtení německých novin za účelem zjištění určitých údajů, pro tyto korespondenty potřebných. Taub se také společně se snoubenkou živil výukou němčiny. Nikdy nebyl politicky angažován, trestán, či z něčeho obžalován, a to ani v Československu, ani ve Švédsku. Sám se považuje za politického uprchlíka, který se nemůže vrátit. Chce zůstat ve Švédsku tak dlouho, pokud se nezmění situace, aby se mohl vrátit do Československa. Tolik protokol, který pokračuje o Doleželovi.

Miloslav Leodegar Doležel. Povoláním bývalý major české armády, nyní vedoucí kanceláře. Narozen 2. 10. 1894 v Bystřici pod Hostýnem. Synem šafáře Josefa Doležela a jeho manželky Fanny. Bytem v Malmö od r. 1939. Vychodil gymnázium v Místku, 1913-1914 studoval práva na německé univerzitě Graz, Steiermark. V roce 1914 povolán na vojnu v rakouské armádě, kde se účastnil války na ruských a italských frontách. V roce 1918 vykonal letecké zkoušky a do konce války působil jako letec. Po válce byl důstojníkem v české armádě, stal se štábním kapitánem a majorem letectva. V letech 1936-39 byl činným v letectvu v Bratislavě. Když Němci okupovali Československo, působil jako důstojník v evakuaci pro české vojsko v Bratislavě. V měsíci květnu 1939 se k němu dostaly zprávy o tom, že slovenské a německé úřady se zajímaly o jeho osobu a jeden přítel mu doporučil, aby opustil zemi. Odcestoval tedy legálně do Německa a přes Sassnitz do Trelleborgu. Oženil se se Švédkou Gudrun Berg a má tři děti žijící ve Švédsku. Žije v Malmö. Od roku 1941 byl zaměstnán v Manufakturbolaget v Malmö jako vedoucí kanceláře, kde je jeho švagr

zástupcem ředitele. Doležel nikdy nepatřil k politické straně, ale měl v Československu sympatie k pravicové straně. Byl politicky aktivní a po okupaci pracoval proti Němcům. Nikdy nebyl trestán. V souvislosti s německou ofenzívou na jaře 1940 se Doležel přihlásil jako dobrovolník do švédské armády. Tolik protokol.

Závěrem....

„Úloha a místo zahraničních Čechů v bilaterálních vztazích a aktuální potřeby české diaspory“ – to vše se zrcadlí v konkrétní činnosti zahraničních Čechů v celém období dějin: Díla Komenského, Smetany, Hodina, Vaňka a dalších jsou uložena ve švédských archivech a knihovnách, jakožto odkaz pro další generace badatelů, spojení dvou kultur – české a švédské. Ale např. pro Hodina a Vaňka to nebylo lehké, protože riskovali pro svou vlast život (a což teprve utrpení Komenského...) a to je mnohem horší než si dnes v klidu bádát po archivech. Česko-švédské mosty – spočívají v onom neustálém a nekonečném prolínání činností, cílů, zkušeností, vlivů české a švédské kultury. Nositeli těchto kultur jsou Češi zahraniční i Češi ve své vlasti, Švédové v jejich vlasti i Švédové zahraniční. Je to nekonečný, ale pro obě strany velice obohacující proces, jehož součástí jsem i já, která jsem si zvolila svůj životní cíl – bádát po stopách známých a neznámých Čechů ve švédských archivech. Na minulém kongrese jsem měla v ruce sebrané spisy o Komenském (1991-2017), které jsem vydala ve svém vydavatelství Blanka Pragensis Förlag a nyní zde mám vydané sebrané spisy o Smetanovi ve švédských archivech – výsledky svého 40letého bádání. A právě bádání o Komenském mě přivedlo do švédských archivů k odbojové skupině Čechů, protože o něm také psali.

Kopie ze švédského tisku Dagens Nyheter dne 23. 4. 1942: Češi Taub, Hodin, Doležel, Vaněk před soudem.

Prameny

Archivní soubor "Pär Lagerkvist samling" sign L:120:1. in: odd. Rukopisů [Handskriftsavelningen], Královská knihovna [Kungliga Biblioteket] ve Stockholmu - Hodinovy dopisy Lagerkvistovi ze dne 2.2. 1941 a 12.5. 1943 psané H. kultivovanou švédštinou na vysoké úrovni, dopisy devíti významných švédských osobností kultury, umění a vědy, vyjadřující obdiv a úctu k osobnosti H., pravděpodobně na obranu k protokolům o vyšetřování. Protokol o založení Komenského institutu [Memorandum om grundandet av ett COMENIUSINSTITUT i Sverige] ze dne 27. 3. 1943 – 5 stran strojopisu.

"Stockholms Rådhusrätt 5 Avd. Protokoll i Hemliga mål 1942, 2 del" Stockholmský městský archiv [Stadsarkivet] – protokoly z vyšetřování a rozsudku uložené původně jako přísně tajné.

Kopie švédských primárních pramenů in: **Archivní soubor „Osobní fond Blanka Karlsson, PhDr., Ph. D., č. 1371“, který je od 6. 12. 2010 součástí Národního archivního dědictví České republiky, Národní archiv v Praze** (dříve až do roku 2004 Státní ústřední archiv) Stejně kopie pramenů též in: Městský archiv v Norrköpingu [Norrköpings stadsarkiv] – „**Blanka Karlssons Personarkiv nr. 6708:1**“

Švédský tisk Dagens Nyheter 23. 4. 1932: Tjeckernas advokat begärde offentlighet [Advokát Čechů žádal o veřejnost [veřejný proces]. Článek a snímek Čechů před soudem.

Svenska Dagbladet 21. 12. 1995 – článek v rubrice "úmrtí v zahraničí" – Josef Hodin

Devitistránkový strojopis ve fondech městské Norrköpingské knihovny s datem 28. 10. 1942, kde Vladimír Vaněk píše o Komenském ve Švédsku, jak přistál právě v Norrköpingu. Článek věnován Švédsko-československé společnosti, založené v roce 1934 v Norrköpingu, pro jejíž členy Vaněk přednášel.

Literatura

Karlsson Blanka: výběr z díla k tématu příspěvku

Bibl. 30./2000 - Komenský, Hodin, Vaněk a neznámé dokumenty ve stockholmských archivech, s. 45. – 50. in: Bulletin č. 12. vyd. Unie Comenius. Mimořádné číslo, září 2000, sborník k životnímu jubileu prof. PhDr. Dagmar Čapkové, Dr. Sc., dr. h. c.

Bibl. 36. /2003, 2007 – Po stopách známých i neznámých Čechů ve švédských archivech čili Osudy jedné skupiny českých emigrantů v původně přísně tajných dokumentech stockholmského archivu Stadsarkivet, s. 74. – 80. in: ČAS v roce 2002, Ročenka České archivní společnosti, Praha 2003 **Ještě jednou tiskem v USA** v Hospodáři v dubnu 2007 – navíc s obr. přílohami, které ve vydání v Praze 2003 nejsou.

Bibl. 61. /2011 - Hodin, Vaněk, Schieche and their Writings in Sweden during World War II (and after) in Previous Top-Secret Documents of Swedish Archives. Příspěvek na konferenci Akademie věd, oddělení současných dějin: SCHOLARS IN EXILE AND DICTATORSCHIPS OF THE 20TH CENTURY, International Conference, Prague, May 24-26, 2011. Vyšlo ve sborníku konference elektronicky in: www.science.usd.cas.cz/en/materials.html. Abstract vyšel tiskem švédsky na s. 12. in: Bulletin nr 3/2011, Information från Svensk-tjeckisk-slovakiska föreningen STSF, Stockholm 2011. Abstrakt vyšel tiskem též v USA na konci článku *Pokračování badatelsko-kongresových pamětí ve Švédsku* (viz zde níže Bibl. 63.) in: Hospodář 10/2011, USA, Texas, vyd. Jan Vaculík, s. 12. – 13., 12 obr.

Bibl. 62. /2011- Komenský, Smetana, Hodin, Vaněk, Karlsson – jejich cíle, zkušenosti a vlivy ve Švédsku Příspěvek na konferenci „Migrace a česká společnost“, Senátu Parlamentu ČR, v Praze ve dnech 3. – 4. října 2011. Odevzdáno do tisku sborníku konference. Celý text vyšel tiskem v USA pod titulem *Pět českých osudů ve švédské cizině, aneb Komenský, Smetana, Hodin, Vaněk, Karlsson, jejich činnost, cíle, zkušenosti a vlivy ve Švédsku* in: Hospodář 12/2011, USA, Texas, vyd. Jan Vaculík, s. 1. – 4., 13 obr.

Karlsson, Blanka: rukopis medailonku J. P. Hodina, jakožto encyklopedické heslo byl vypracován a odeslán na žádost příslušného odd. Akademie věd České republiky, avšak autorka z projektu dobrovolně ustoupila a přenechala rukopis jinému autorovi, neboť redakce její verzi změnila do té míry, že už to nebyla její vlastní kompozice, a to by pak nebylo badatelsky poctivé se pod to podepsat.

Vladimír Vaněk na s. 398.- 436. in: **Pacner, Karel: Československo ve zvláštních službách.** Pohledy do historie československých výzvědných služeb 1914-1989, díl II. 1939-1945, Themis 2002.

Posse-Brázdová, Amelie: Åtskilligt kan nu sägas [Nyni se to může říci několikrát v tom smyslu, jako s odstupem času se to může říci], Stockholm, 1949. Autorka věnuje procesu kapitole XII. Tjeckprocessen a její dílo obsahuje vyprávění o její podzemní činnosti a osobních kontaktech.

Dne 7. září 2021 v 15.30 hodin se ve Stockholmu, v ulici Rindögatan 44, konalo slavnostní odhalení pamětní desky na počest hraběnky Amelie Posse-Brázdové, „významné osobnosti moderní švédské

historie, která během druhé světové války zachránila tisíce lidských životů před nacismem a která svůj život zasvětila československo-švédským vztahům.“

Zde níže je snímek místa jejího posledního odpočinku.

Foto Blanka Karlsson dne 17. 8. 2021: hřbitov u kostela Odensvi v kraji Småland ve Švédsku

Badatelský a kulturní profil autorky předkládaného příspěvku in

www.fencingperformance.com/blankapragensis

www.fencingperformance.com